

«بسم الله الرحمن الرحيم»

عنوان

نقش دوست در تربیت انسان از نظر اسلام

نگین صحرائیان سرابی^۱

چکیده:

انسان موجودی دارای ابعاد و زوایای مختلف است و با توجه به همین امر ، با نیازمندی های مختلفی روبه رو می باشد . یکی از نیازهای انسان در این عالم نیاز به دوست و همراه زندگی است که از طریق تعامل با وی بسیاری از نیازهای خویش اعم از نیاز های مادی و معنوی را برآورده می سازد . نیاز دیگر انسان نیاز به تربیت است که به خصوص در بستر معارف دینی ، چنان نیازی از جایگاه و اهمیت خاصی برخوردار است ، و چه بسا غایت و هدف اصلی زندگی انسان ، همین امر باشد .

با نظر به روابط و تعاملات دوستانه ، فهمیده می شود که چنین روابطی تاثیرات مهم و اثر گذاری در مساله تربیت دارند ، به صورتی که یک دوست در رابطه دوستانه تغییرات زیادی در ابعاد مختلف ایجاد می کند .

از آنجایی که مسائل تربیتی انسان در امور مختلفی جریان دارد ، نقش دوست و تاثیر گذاری وی محدود نمی باشد و می تواند در ابعاد مختلف تربیتی اثر گذار باشد . در بیان ابعاد تربیتی انسان از تربیت اخلاقی ، تربیت عبادی و تربیت اجتماعی صحبت می شود . انسان در تعاملات دوستانه خویش می تواند در تمامی این ابعاد اثر گذار یا اثر پذیر باشد .

^۱. طلبه سطح ۲، حوزه فاطمه الزهراء، آبادان

با توجه به تاثیرگذاری و تاثیر پذیری انسان در روابط دوستانه ، مخصوصا در ابعاد مختلف تربیتی ، فهمیده می شود که در انتخاب دوست بایستی دقت شود و با توجه به معیار ها و ملاکات درست وارد چنین رابطه ای شود.

کلید واژه: انسان، تربیت، دوست

مقدمه :

انسان همواره در طول زندگی خویش روابط دوستانه ای با برخی از افراد برقرار می کند، به طوری که نمی تواند نیازهای خویش را بدون برقراری این تعاملات دوستانه برآورده سازد. چنین تعاملاتی مانند مابقی موضوعات دارای قواعد و قوانین خاص به خود هست که در صورت برقراری درست این قواعد و قوانین، همواره چنین روابط دوستانه ای به صورت سازنده و پایدار خواهد بود، در غیر این صورت چنین تعاملاتی پایدار نخواهد بود و یا در صورت پایداری ، سازندگی خود را از دست می دهد. پس معلوم می شود روابط دوستانه مانند هر موضوع دیگری نیاز به آگاهی بخشی و آموزش دارد تا به واسطه آن، از آسیب ها و مشکلات احتمالی جلوگیری شود. از دیگر مسائلی که انسان در طول زندگانی خویش با آن سر و کار دارد، مساله تربیت است. تربیت خویشتن در وهله اول و تربیت غیر در مرتبه بعدی.

رویکرد تربیتی هر مکتبی با توجه به مبانی آن نسبت به مسائل جهان شناسی و انسان شناسی متفاوت است و هر مکتبی با توجه به بینش هایی که دارد در مورد این مساله نظر می دهد. مکتب اسلام اهتمام جدی و زیادی نسبت به این مساله دارد، به گونه ای که هدف و غایت اصلی زندگی آدمی را همین مساله برشمرده است و تفاوت حقیقی انسانها به تفاوت درجات تربیت ایشان بر میگردد. آنچه که در این مقاله مورد توجه قرار گرفته است، توجه به تاثیراتی است که دوست بر تربیت انسان دارد و تاثیر پذیری که انسان در تربیت از دوست خویش می پذیرد. به عبارت دیگر یکی از عوامل موثر در تربیت انسان، دوست و روابط دوستانه ای که بین انسان و دوستان اش برقرار است، می باشد. اثر گذاری و اثر پذیری در این امر به قدری زیاد است که از دوست تعبیر به آینه شده است. پس لازم است به

اثر گذاری دوست و روابط دوستانه در تربیت انسان پرداخته شود و از جهات مختلف مورد بررسی قرار بگیرد. به بیان دیگر به اثر گذاری دوست در زمینه های مختلف تربیت از جمله تربیت عبادی، تربیت اخلاقی، تربیت اجتماعی توجه شود تا بواسطه فهمیدن نکاتی که مطرح می شود، تا حد زیادی از بروز خطا و اشتباه جلوگیری شود. مسئله نقش دوست از ابتدای بشر مورد توجه بشر بوده است و از جمله کتاب هایی که در این زمینه نوشته شده است؛ دوستی و دوستان نوشته سیدهادی مدرسی، همای سعادت نوشته علیرضا مستشاری و نقش دوستان در سرنوشت انسان نوشته علی اکبر صمدی یزدی می باشد. آنچه که تا حد زیادی موجب مصونیت از اشتباه میشود و از وقوع اشتباه جلوگیری می کند، معیار های انتخاب دوست و ملاک های آن می باشد تا به واسطه فهم و عمل به آنها، افراد شایسته برای دوستی انتخاب گردند.

«من الله التوفیق»

معنای لغوی و اصطلاحی تربیت:

بفتح تا و کسره، پروردن، پروراندن، پرورش دادن، ادب و اخلاق به کسی یاد دادن.^۱ تربیت عبارت است از انتخاب رفتار و گفتار مناسب، ایجاد شرایط و عوامل لازم و کمک به شخص مورد تربیت، تا بتواند استعداد های نهفته اش را در تمام ابعاد وجودی خویش به طور هماهنگ پرورش داده و شکوفا سازد و به سوی هدف و کمال مطلوب، به تدریج حرکت کند.

طبق مضمون روایات از وظایف مهم ولی کودک نسبت به وی اهتمام به تربیت او است. مقصود از تربیت کودک به طور خاص آن است که مربی، طفل را در بُعد روحی و اخلاقی پرورش دهد.^۲

۱. عمید، فرهنگ عمید؛ ص ۳۱۱

۲. سایت حوزه

معنای لغوی و اصطلاحی انسان:

(بکسره همزه) آدمی، مردم، بشر، اناسی و آناس جمع.^۱

در وجه تسمیه انسان به این نام گفته شده است: با توجه به این که انسان اصلش «انسیان» بوده و آن هم از «نسیان» است، و انسان چون با خدای خود عهدی بست و فراموش کرد، بدین نام، نامیده شد. یا بدان جهت انسان نامیده شد که می‌تواند بین خود و سایر مخلوقات انس و الفت برقرار کند.

اصطلاحات انسان، بشر و آدم، هر سه تقریباً بر افراد انسان صدق می‌کند، لکن به لحاظی با هم فرق دارند، در بین اهل لغت، کلمه انسان و بشر عَلمٌ برای نوع انسان به کار رفته است، لکن اکثر اهل لغت واژه «آدم» را عَلمٌ برای شخص گرفته اند. برخی هم آن را مثل انسان و بشر برای «نوع» به کار برده اند. در قرآن هر کجا کلمه بشر به کار رفته، منظور جسم ظاهری، پوست و بدن انسان است، و هر کجا کلمه «انسان» به کار رفته است مراد باطن، کمالات و استعدادهای درونی او است. کلمه «انسان» در قرآن شصت و پنج بار، و کلمه «بشر» سی و پنج بار و کلمه آدم بیست و پنج بار به کار رفته است.

جایگاه و مقام انسان از نظر هر مکتب و مرامی به جهان بینی و روانشناسی آن مربوط است.

یعنی هر جهان بینی و نظام عقیدتی دارای نگرش و تعریف خاصی از انسان است بدین جهت تعاریفی که از انسان میتوان ارائه کرد، گوناگون خواهد بود و ذکر همه آنها با اهداف این مبحث سازگاری ندارد.

((سیبویه)) درباره تعریف انسان مینویسد که: تعریف انسان به حیوان ناطق، از قدیمی ترین تعاریف است.

مقصود حیوانی است که دارای نفس درک کننده باشد. در مقابل ناطق، حیوان صامت قرار دارد که دارای نفس درک کننده و شعور نیست و مقصود از نطق همان قوه درک و تحمل است.

۱. عمید، فرهنگ عمید: ص ۱۶۵

ابن سینا میگوید: انسان با وجود جاندار بودنش، سخنگو نیز هست و زمانی که از معانی سازنده انسان سخن دارد، مینویسد: مثال این انسان چنین است که نیازمند به این است که جوهر باشد

و در طول و عرض و عمقی که برای او فرض میکنند، امتداد ابعاد داشته باشد و با این همه دارای نفس باشد و نفس او نیز چنین باشد که غذا بخورد، حس کند و به اراده حرکت کند و پس از همه این ها چنان باشد که سزاوار دریافت معقولات و فراگرفتن صناعات و یاد دادن آنها باشد و هر زمان که همه این ها بهم پیوست، از مجموع آنها ذات واحدی حاصل میشود که عبارت است از: ذات انسان.^۱

معنای لغوی و اصطلاحی دوست:

یار، رفیق مهربان، ضد دشمن.^۲

دوست، محب و یکرنگ. خیرخواه و یار و رفیق. مقابل دشمن و این ظاهراً در اصل دوست بوده که به معنی چسبیدن و پیوستن به چیزی است و به مرور ایام از معنی اصلی مهجور گشته به معنی مأخوذ شهرت گرفته پس دوست و دوستان هر دو مرید علیه این باشند از عالم درست است و دسترس ومست و مستان.^۳

اهمیت و ضرورت دوست در زندگی

انسان موجودی است اجتماعی و طبیعت زندگی اجتماعی، اقتضا دارد که آدمی با سایر افراد بشر، همزیستی داشته باشد تا علاوه بر رفع نیازی که همه گروهی و فردی خویش، بتواند از طریق معاشرت با دیگران، نشاط روحی و معنوی خود را حفظ کند و در نتیجه، انسانی متعادل و مثبت در جامعه باشد. تمام انبیاء بزرگ الهی، سعی در تقویت هرچه بیشتر معاشرت های صحیح و مشروع بشر داشته اند و در این امر مهم، جامع ترین و مترقی ترین قوانین ازسوی اسلام ارائه شده،

۱. سایت حوزه

۲. عمید، فرهنگ عمید ص ۵۱۴

۳. سایت حوزه

خداوند از بنده‌اش می‌پسندد که برای رفتن نزد برادرانش خود را به آن‌ها آماده کند و زیبا سازد. حضرت علی می‌فرماید خودآرایی جوانمردی آشکار است، و نیز می‌فرماید خودآرایی از اخلاق مؤمن است. استعمال عطر جزء خودآرایی است و حتی شخص روزه‌دار نیز از عطر استفاده می‌کند که عطر هدیه شخص روزه‌دار است زیرا مردم را به خود جذب می‌کند.

با تمام این تفصیل اگر شخصی را به دوستی برگزینید که برای آراستگی خود اهمیت قائل باشد با گذشت زمان، خود نیز بر آراستگی ظاهر حساس و به آن اهمیت خواهید داد به نحوی که این اهمیت به آراستگی جزئی از ویژگی‌های همیشگی و باطنی خواهد بود.^۱

۲. آگاهی از محل زندگی

باید خانواده دوست، خویشاوندان، آدرس خانه، محل زندگی، شماره تلفن او و نظایر آن را بدانیم، و هر گاه فرصت یافتیم با دوستان خود ارتباط برقرار کنیم و احوالشان را جویا شویم. همه امور پیش‌پاافتاده حکایت از عمق در رابطه با آن‌ها دارد و در تداوم دوستی مؤثر است. مفسر می‌گوید بر امام صادق وارد شدم درحالی‌که از سفر بازگشته بود. حضرت فرمود با که همراه بودی؟ با یکی از برادرهای دینی. حضرت فرمود با چه کسی و کجا رفتی؟ عرض کردم و محل زندگی او آشنا نیستم. امام مرا سرزنش کرد و فرمود آیا نمی‌دانی اگر کسی ۴۰ قدم با مؤمنی همراهی کند خداوند در روز قیامت از او خواهد پرسید!

پیامبر اکرم می‌فرماید هر گاه کسی از شما با کسی برادری کرد باید از اسم پدر قبیله و منزل او پرسش کند که این حق واجب و صداقت برادری است و در غیر این صورت محبتی احمقانه است. دوستی منقطع آن است که تنها چهره‌ی دوست را بشناسی و محبت حقیقی آن است که با آن‌ها رابطه ارگانیک برقرار کنیم یعنی او، پدرش، خانواده‌اش، قبیله و عشیره‌اش را بشناسیم و رشته‌های محبت را با خانواده‌ی او نیز پیوند دهیم و دوستی خود را بر او براساسی استوار بنهیم و این

^۱. همان، ص ۴۳۳ و ۴۳۲

مستلزم آن است که محل زندگی و آدرس محل کار و شماره تلفن چون او را بدانیم و پیوسته با او در ارتباط باشیم.^۱

راه کارهای انتخاب دوست

دوستی کلمه ارزشمندی است و هرکس را نمی توان دوست نامید. پس اینطور نیست که هرکس به انسان لبخند زد و ادعای دوستی و رفاقت نمود، لایق عنوان ارزشمند (دوست) باشد، بلکه دوست خوب و شایسته، صفات و ویژگی های دارد. برای ارتقای مهارت انتخاب دوست، راهکارهایی وجود دارد که با بهره گیری از آن ها می توانید دوستانی انتخاب کنید که شما را به شخص بهتری تبدیل میکند که شامل؛

الف. نیاز به دوست یک احتیاج اساسی است و اگر در گزینش آن اشتباهی رخ دهد، نتایج ناگوار اخلاقی و روانی در پی خواهد داشت.

ب. دوست، برطرف کننده اساسی ترین نیازهای فطری آدمی است اگر در انتخاب دوست راه غلط پیموده شود، جز تشویش، اضطراب و تنهایی چیزی عاید انسان نمی شود.

ج. دوست هر کس، نشان دهنده هویت و موقعیت خاص او در زندگی است. برای حفظ و تعمیق هویت راستین، گزینش یک دوست مناسب ضروری است.

د. از آن جاکه در دوستی، محبت می کوشد با تبعیت از محبوب، خود را هم شکل و همسان وی سازد، اگر در انتخاب دوست به بی راهه رود، چه بسا صفات ناپسند و منفی اخلاق بر روح و جانش حاکم شود. بنابراین، نباید دوستی را رها و بی حد و مرز پنداشت، بلکه باید در گزینش دوست دقت زیادی به خرج داد.^۲

آسیب های دوست ناباب

دوست تو عامل فشاری است بر تو. بر تو تأثیر می گذارد همچون که تو نیست بر او تأثیر بگذاری. این نکته مسلم است که به سبب تأثیر تدریجی و عمیق دوستان در

^۱ همان، ص ۴۳۴

^۲ شمس الدین، آداب و معاشرت دوست، ص ۴۳۴

یکدیگر که به مرور زمان نیز شدت می‌یابد صفات آنان بهم منتقل می‌شه بود. حتی مجرد نشست‌ام با یک فرد موجب پدید آمدن احساسات مشترک با او می‌شود. گاه شما، با افرادی می‌نشینید و باب گفت‌وگو میان تان باز می‌شود و شما دوست دارید که نظر یا داستان و یا سخنی مطرح شود و او هم با طرح مبحثی درواقع خودش را مطرح می‌کند و شما ناگاه چشم باز می‌کنید و از توافق میان خود و او شگفت‌زده می‌شوید. اما نباید تعجب کرد زیرا برخورد روان‌ها و تأثیر آن‌ها در یکدیگر حتی بی‌آن‌که سخنی میانشان رد و بدل شود، اسلام صرف نشستن بر سفره‌ای که در آن شرب خمر می‌شود حرام دانست. زیرا دیری نخواهد پیمود که انسان را تحت تأثیر قرار خواهد داد. اسلام همچنین از هم‌نشینی با انسان کینه ورز، شرور و دارای صفات ناپسند حتی اگر در این هم‌نشینی موجبات خشنودی انسان فراهم آید بر حذر دانسته چون دیر یا زود صفات او گرچه نخواهیم، به ما منتقل خواهد شد. امام علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: با نیکان همدم شد تا از آنان باشی و از بدان دوری گزین تا چون آنان نشوی. اسلام بر آنست تا ما را از دایره‌های فشار منفی دور سازد لذا از نشستن و گوش سپردن به کسانی که آیات الهی را خوار می‌شمارند و بر حذر داشته است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید و چون بینی که در آیات ما از روی عناد گفت‌وگو می‌کنند از آن‌ها روی گردان شو تا به سخنی جز آن پردازند. ممکن است کسی بگوید که من با افراد منحرف نشست و برخاست می‌کنم، اما از آن‌ها مش از سر نمی‌شود این سخن قطعاً نادرست است، زیرا آدمی دیوار نیست بلکه بشری است که خواه و ناخواه از محیط خود تأثیر می‌پذیرد و متقابلاً در آن تأثیر می‌گذارد. خدای تعالی می‌فرماید به همراه با کسانی که هر صبح و شام پروردگارشان را می‌خوانند و خشنودی او را می‌جویند خود را به صبر وادارید. در همین راستا پیامبر خدا به دوری گزیدن از هم‌نشینی با نادانان تشویق کرده و فرموده فرزانه‌ترین مردم او کسی است که از مردمان نادان بگریزد. نباید پنداشت که اجتناب از دوستی و رزیدن با افراد نادان انسان را به انزوا و تنهایی می‌کشاند. چه آن‌که صحنه زندگی هنوز از مردمان نیک و شایسته خالی نشده است.^۱

^۱. مدرسی، دوستی و دوستان، ص ۷۱ و ۷۲ و ۷۳

نتیجه:

از آن جایی که تاثیر دوست بر زندگی انسان و به خصوص مساله تربیت، تاثیر به سزایی دارد و اکثر انسان‌ها در طول زندگی خویش تجربه این ارتباط را دارند، بحث از نقش دوست بر تربیت انسان و تاثیراتی که دارد از اهمیت و ضرورت مهمی برخوردار است. به همین خاطر در این مقاله به این مساله پرداخته شده و از زوایای مختلف مورد بحث و نظر قرار گرفته است. با توجه به آن که انسان‌ها دارای ابعاد و حیثیات مختلفی از جمله بعد فردی، بعد اجتماعی، بعد عبادی و غیره هستند، تاثیر گذاری یک دوست نیز در تمامی ابعاد مختلف، در این مقاله مورد دقت قرار گرفته است و به تاثیراتی که دوست در زمینه های مختلف دارد، اشاره شده است. از دیگر مسائل مهم که دلیل اصلی بر تاثیرات مثبت و منفی دوست در ارتباط دوستانه است، بحث ملاک های انتخاب دوست و ویژگی های دوست نامناسب است، با اشاره نمودن به این بحث در مقاله، درصدد آگاهی بخشی بیشتر بوده تا از تاثیرات منفی در ارتباط های دوستانه پیشگیری شود.

فهرست منابع

✽قرآن

✽نهج البلاغه

۱. حیدری، محمد، بنیاد پژوهشای اسلامی آستان قدس رضوی، شماره ج ۱، اخلاق و تربیت اسلامی.

۲. شمس الدین، مهدی، آداب دوستی و معاشرت، انتشارات شفق، نوبت چاپ ۱۳۷۱.

۳. صمدی یزدی، علی اکبر، نقش دوستان در سرنوشت انسان، انتشارات مسجد مقدس جمکران، نوبت اول- زمستان ۱۳۸۷.

۴. عمید، حسن، فرهنگ عمید، سال چاپ ۱۳۷۵، ناشر امیرکبیر.

۵. مدرسی، هادی، دوستی و دوستان، چاپ ششم ۱۳۹۱، انتشارات آستان قدس رضوی.

۶.مستشاری، علیرضا، همای سعادت، انتشارات ناشر دفتر نشر معارف، چاپ اول-

بهار ۸۸.

۷. سایت راسخو

۸.سایت حوزه